

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Arms and influence

Swaan, A. de

Citation

Swaan, A. de. (1968). Boekbespreking van: Arms and influence. *Acta Politica*, 3: 1967/1968(4), 371-375.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451065>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451065>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

STOELINGA, TH. H. J., *Russische revolutie en vredesverwachtingen in de Nederlandse pers, maart 1917-maart 1918*. Bussum (Van Dishoeck), 1967. —224 p. f 9,50.

De pers — tegenwoordig ook de radio en de televisie — schrijft de lopende geschiedenis. Wat brengt zij ervan terecht? De geschiedschrijver, beschikkend over meer informatie en een langer tijdsperspectief, is vaak geneigd te antwoorden: niet veel. Dit oordeel is onbillijk. Veel van de elementaire inzichten waar hij prat op gaat, zijn niet meer dan een gemakkelijke wijsheid achteraf. Bovendien zal de pers de geschiedschrijver altijd op zijn minst twee gewichtige diensten blijven bewijzen: zij bewaart een massa informatie die elders niet of moeilijk is te vinden, en zij verschaft hem een voorstelling van de wijze waarop tijdgenoten hun geschiedenis hebben beleefd. En voor het begrip van een stuk geschiedenis is het beleven van de tijdgenoot minstens even belangrijk als onze wijsheid achteraf.

Dit ter inleiding van een bespreking van de zeer boeiende studie die Dr. Stoelinga heeft gewijd aan de reacties van de Nederlandse pers op de Russische revolutie van 1917. Men zou kunnen zeggen dat het een *worm's eye view* was, die visie van de pers van een klein neutraal land op een zo grote gebeurtenis als de Russische revolutie. Maar de Nederlandse pers was in de omstandigheden van de eerste wereldoorlog, die elders zo grote beperkingen oplegde aan de berichtgeving, een rijke bron van informatie, zozeer zelfs dat een man als Van Blankenstein — niet de eerste de beste — zich heeft verstout tot de bewering dat zij in die dagen 'een wereldmacht' was.

De studie van Dr. Stoelinga heeft twee feiten overduidelijk aan het licht gebracht: ten eerste dat de meerderheid van de door hem bestudeerde persorganen sympathie koesterde voor de Centralen; ten tweede dat hun visie op de gebeurtenissen van die dagen, ook op de Russische revolutie, werd beheerst door het verlangen naar een vrede door overleg tussen de belligerenten. Terecht draagt het boek dan ook de titel: *Russische revolutie en vredesverwachtingen* in de Nederlandse pers.

Wat het eerste betreft, rijst de vraag in hoeverre deze houding van de pers representatief was voor de opvattingen die onder het Nederlandse volk leefden. De schrijver gaat aan het eind van zijn eerste hoofdstuk op deze vraag in. Hij komt tot de slotsom dat in de door hem bestudeerde periode 'het aantal voor- en tegenstanders van de Centralen en de Entente elkaar op zijn minst niet veel ontlopen heeft'. Meer dan een gissing kan dit echter niet zijn, gelijk hij zelf duidelijk te verstaan geeft, en wijselijk definieert hij het object van zijn studie dan ook als de *pers*, en niet als de *publieke opinie*. Het is een van zijn verdiensten, aan het licht te hebben gebracht wat de ervaringen van de tweede wereldoorlog aan het oog van de huidige generatie had onttrokken: dat in de eerste wereldoorlog een belangrijk deel van die opinieleiders die in de pers aan het woord kwamen, pro-Duits was, en uitgesproken anti-Brits. Dit hangt onder meer samen met het feit dat in de door hem behandelde periode aan de Centralen een grotere vredesgezindheid werd toegeschreven dan aan hun tegenstanders.

Dit brengt ons tot het tweede punt, het vredesverlangen. Dit is zeer begrijpelijk in een klein neutraal land dat tengevolge van de oorlogshandelingen in een zeer benarde situatie is komen te verkeren. Even begrijpelijk is, dat dit het voornaamste perspectief is waarin de gebeurtenissen in het verre Rusland worden geplaatst. Men kan zeggen dat dit de Nederlandse pers heeft verhinderd de ware betekenis van de Russische revolutie te onderkennen. Als een ondertoon van verwijt klinkt dat in de studie van Dr. Stoelinga af en toe door. Maar men kan dit perspectief ook beschouwen als een belangrijk historisch feit. Wat Dr. Stoelinga constateert voor Nederland, geldt *mutatis mutandis* ook voor andere landen, ook voor Rusland: ook daar bezag men de revolutie in de eerste plaats vanuit het

gezichtspunt van wat er moest of zou gebeuren met de oorlog. Studies als die van Dr. Stoelinga zijn zo instructief voor de geschiedschrijver juist omdat het perspectief van de tijdgenoot zoveel begrijpelijk maakt wat achteraf onbegrijpelijk lijkt. Daarom moet men de voorstellingen over de lopende geschiedenis, die de studie van de pers oplevert, gebruiken, niet als demonstratiemateriaal voor de 'domheid' van de tijdgenoten, maar als een sleutel tot begrip van hun beweegredenen en hun gedrag. Het is de verdienste van Dr. Stoelinga dat hij de eerste benadering nagenoeg geheel vermijdt, en tot de laatste een belangwekkende bijdrage heeft geleverd.

J. W. Bezemer

SCHELLING, THOMAS C., *Arms and influence*. New Haven etc. (Yale University Press), 1966. —293 p. \$ 7.50.

In zijn meest recente boek, *Arms and Influence* geeft Thomas C. Schelling een toepassing van de beginselen die hij ontwikkelde in zijn inmiddels bijna klassieke *The Strategy of Conflict*.¹ In dat werk was de spel-theoretische benadering van onderhandeling en strategie uitgangspunt voor een herziening en uitbreiding van de theorie. Niet langer stond de situatie van de volkomen belangentegenstelling centraal, zoals tot dan het geval was in de veelal door economie en wiskunde geïnspireerde verhandelingen, nu kwam de nadruk te liggen op 'gemengde' situaties, waarin de partijen ten dele strijdige, ten dele overeenkomstige belangen hadden. Daarmee won de probleemstelling aan realisme, maar verloor aan logische structuur. Schelling benaderde het vraagstuk door zich te verdiepen in de wijze waarop de partijen zelf hun situatie trachtten te definiëren. Waar beide partijen er belang bij hebben dat althans enige oplossing gezamenlijk aanvaard wordt, kan een uitkomst gevonden worden, allereerst omdat hij 'duidelijk' is, 'in het oog springt', en omdat de ene partij weet dat de ander hetzelfde voor de geest staat: een 'focaal punt' (*focal point*) als bijvoorbeeld een breedtegraad of een rivier ('natuurlijke grens') tijdens wapenstilstandsonderhandelingen. Waar de rigide wiskunde van de spel-theorie niet langer toereikend is, paste Schelling opnieuw psychologische begrippen toe binnen een door die spel-theorie verduidelijkt kader. Gedefinieerd met behulp van een matrix van waarderingen van uitkomsten winnen begrippen als 'dreigement' en 'gebondenheid' (commitment) aan duidelijkheid. De psychologie van waarneming en communicatie werd door Schelling toegepast om deze termen grotere levensechtheid mee te geven.

Als de logische redenering geen unieke oplossing aangeeft, wordt de uitkomst van een gegeven spel of conflict bepaald door de verwachtingen die de spelers hebben van elkanders gedrag en verwachtingen. De partij die de onbepaaldheid in de situatie weet op te heffen door de verwachtingen van de tegenstander beslissend te beïnvloeden, behaalt daarmee het grootste voordeel. De techniek bij uitstek daartoe is die van de 'gebondenheid': door zich zichtbaar en overtuigend op een bepaalde gedraglijn vast te leggen, kan de speler de verwachtingen van zijn tegenpartij wijzigen; daarmee is de situatie ontdaan van zijn onbepaalde karakter en resulteert een uitkomst in het voordeel van de eerste speler. Essentieel is de geloofwaardigheid van de 'gebondenheid', en meest overtuigend is te allen tijde een toezegging waarvan de vervulling onafhankelijk is geworden van de wil van wie hem gedaan heeft. De enkeling die zich op het spoor van een in volle vaart naderende trein opstelt brengt een cynische machinist misschien alleen tot vaart verminderen, maar als hij zich van verre zichtbaar op de rails heeft vastgebonden,

¹ Schelling, Thomas C., *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Mass., 1960.

zal de bestuurder alles doen om zijn locomotief nog bijtijds te stoppen. Van deze meest letterlijke 'gebondenheid' loopt een scala van toezeggingen tot de losjes uitgesproken vage dreiging of belofte toe. Verbale communicatie is, zoals al uit het voorbeeld bleek, niet eens nodig, gebaren en daden zijn dikwijls meer overtuigend. Schelling ziet zelfs tussen oorlogvoerende partijen nog een woordeloos onderhandelingsproces (*tacit bargaining*), wanneer het erom gaat het gebruik van bepaalde wapenen te vermijden, neutraliteit te respecteren of conventies te eerbiedigen. Kenmerk van dergelijke stilzwijgende overeenkomsten is weer de duidelijkheid. 'Geen gifgas' was de onuitgesproken afspraak der belligerenten in de Tweede Wereldoorlog, niet 'een beetje gifgas' of 'af en toe'. Na Hiroshima en Nagasaki heeft zich een dergelijke verstandhouding ontwikkeld ten aanzien van nucleaire wapens.

Door deze realistische observaties te enten op de abstracte onderhandelings-theorie ontwikkelde Schelling een scherp gedefinieerd en tevens inhoudsrijk begrippen-apparaat dat zich liet toepassen op situaties in het verkeer en in het gezinsleven, in gezelschapsspelletjes en internationale politiek. In *Arms and Influence* zijn diplomatie en krijgskunde, die al eerder leveranciers van illustratie-materiaal waren, voorwerp van uitgebreide analyse aan de hand van de theorie uit het eerst verschenen boek. Schelling maakt in zijn laatste werk nieuwe onderscheidingen en scherpt oude aan, maar voegt niet wezenlijk toe aan de theorie. Ook in het internationaal verkeer gaat het erom de verwachtingen van de tegenstander te wijzigen. Daartoe is heel het militaire arsenaal middel, in zijn toepassing en ook al door zijn enkele aanwezigheid: 'The power to hurt is bargaining power. To exploit it is diplomacy — vicious diplomacy, but diplomacy'. (p. 2) 'Dwang' (*coercion*) is in dit kader gebaseerd op de dreiging met geweld, in tegenstelling tot 'overweldiging' (*brute force*), het fysiek forceren van de tegenstander. 'Violence is the most purposive and most successful when it is threatened and not used.' (p. 10) Dit geldt te meer voor het gebruik van nucleair wapengeweld.

Een dreigement kan vaak niet geloofwaardig blijven zonder toediening van een kleine dosis van de vervulling ervan. Met deze stelling vervalt het scherpe onderscheid tussen militair optreden en onderhandelen, geweld is zelf deel van een onderhandelingsproces. Niet alleen het gebruik, maar ook het bezit, zelfs het begrotingsbesluit voor de vervaardiging van wapens, vooral atoomwapens, is onderdeel van de onderhandelingen. En omgekeerd, de oorlog begint niet langer op een scherp te bepalen ogenblik, maar de mogelijkheid van, het zinspelen op die oorlog is onderdeel van een proces, waarbinnen beperkt geweld kan optreden, dat dan weer geleidelijk op ingrijpende oorlogshandelingen kan uitlopen. 'Military strategy, whether we like it or not, has become the diplomacy of violence.' (p. 34)

Juist de 'gematigde', 'redelijke' naties hebben het volgens Schelling moeilijk om hun vastberadenheid geloofwaardig te maken. De 'irrationele' leider zal veel eerder op zijn woord geloofd worden, wanneer hij met een alle partijen vernietigende tegen-actie dreigt. Anderzijds is het moeilijk de tegenstander van preventieve actie te weerhouden door hem volkomen zeker te stellen dat bepaalde voor hem schadelijke of zelfs fatale acties (zoals een verrassingsaanval) achterwege zullen blijven. In al deze gevallen is de 'gebondenheid' overtuigender, naarmate hij minder afhangt van de wil van de speler: een fanatieke bondgenoot krijgt de beslissingsmacht, eigen troepen worden gelegerd in een te beschermen gebied en moeten dus wel in een aanval verwickeld raken... De partij die als laatste de vrije beslissing heeft in het voorkomen van een botsing zal misschien onder het gewicht van de verantwoordelijkheid voor beider voortbestaan zwichten.

In deze schaduwgebieden tussen gebondenheid en handelingsvrijheid ligt de 'manipulatie van het risico'. Als alle dreigementen immers geheel geloofwaardig

zouden schijnen, zou de wereld bevroren in een stelsel van maatregelen en tegenmaatregelen, door één misgreep te ontketenen. Er is dus plaats voor een marge van twijfel, zolang de tegenstander maar als eerste terugdeinst wanneer de oorlogskansen stijgen.

'Het idioom van het militaire optreden' bespreekt Schelling aan de hand van de crisis rondom Korea, Cuba 1962, Vietnam en het U-2 incident. Het wapengeweld bleef beperkt naar wapen-type en strijdgebied. Dat de partijen zich niet van atoomwapens bedienden werd op zichzelf reden om zich verder van gebruik ervan te onthouden. Onder het bewind van minister McNamara werd een nieuwe strategisch opvatting gemeengoed: het denkbeeld van de massieve weerwraak werd afgewezen, de bevolkingscentra zouden in eerste aanleg gespaard blijven, het geweld zou zich vooral tegen de vijandelijke militaire installaties moeten keren. Schelling steunt deze opvatting en wenst hem te zien uitgebreid tot de strategie tegen China. Amerika kan zich immers permitteren omvang en tempo van de strijd tegen deze vijand eenzijdig te bepalen.

Het wapengeweld, ook gedurende de atoomoorlog, blijft een onderhandelings-karakter behouden. Elke gewelddaad is meer dan vernietiging van vijandelijk potentieel, heeft een betekenis in het idioom, in het onderhandelingsproces. Het is opnieuw een blijk van vastbeslotenheid, van gebondenheid aan de in het vooruitzicht gestelde gedragslijn. Een bombardement is niet zozeer de vernietiging van een stadswijk of een stad, alswel de boodschap dat nog vele stadswijken en steden vernield zullen worden wanneer de tegenstander niet wijkt. En ook wanneer de partij zich onthoudt van bepaalde vormen van geweld, heeft dat zijn betekenis voor de verstandhouding. Het kan de vijand ertoe brengen zich in hetzelfde te beperken. Het sparen van de burgerbevolking geeft de oorlogvoerenden ook wederzijds de gelegenheid elkanders inwoners als gijzelaars te gebruiken, als onderpand bij belofte en dreigement.

In al deze bespiegelingen is sprake van een zeker tijdsverloop waarin de oorlogshandelingen plaats vinden; lang genoeg om bijvoorbeeld eenzijdig het geweld te matigen en de reactie van de tegenstander af te wachten: beperkt ook hij zich, dan is er de mogelijkheid tot een geleidelijk aflopen van de oorlog. Dit vereist dat legers en raketten onder controle blijven en steeds teruggeroepen kunnen worden. Vanaf dat ogenblik kunnen dan de onderhandelingen in een meer expliciete, verbale fase geraken. Schelling ontwerpt een agenda voor zulke besprekingen.

De stabiliteit van het internationale stelsel hangt in beslissende mate af van de bestaande vormen van militaire technologie en organisatie. Als in die factoren een premie besloten ligt voor de verrassingsaanval of als eenmaal in staat van paraatheid gebrachte strijdkrachten niet zonder groot verlies aan slagkracht gedemobiliseerd kunnen worden, werken daarmee zelfstandige krachten in de richting van een oorlog. Wapenbeheersing (*arms control*) moet dus vooral gericht zijn op het vinden van een bewapeningsstructuur die de leiders de tijd geeft om een alarm nog eens te verifiëren, na een aanval eventueel nog contact met de vijand op te nemen en die hen bovendien verlost van de verleiding om als eersten toe te slaan. Ontwapening vermindert de schade door een oorlog aangericht, maar neemt de instabiliteit niet weg uit het internationale stelsel. Wapenbeheersing vermindert de kans op oorlog, doordat een overmaat aan gevechtscapaciteit, uitgebreide waarschuwingssystemen en een onkwetsbaar wapenarsenaal de aanvaller zijn voordeel van de slag ontnemen en de aangevallene de tijd geven om een passende reactie te overwegen.

Arms and Influence is een boek over de techniek van de onderhandeling in de zeer ruime zin die dat begrip in het nucleaire tijdperk heeft gekregen. Het is geen werk over de theorie van de internationale politiek. Schelling houdt zich meestal aan die beperking, maar overschrijdt hem een enkele maal. Zijn begrippen-

apparaat staat toe de techniek en de soorten van gebondenheid te beschrijven, niet om internationale conflicten te categoriseren en om aan te geven welk type gebondenheid samen gaat of zelfs samen hoort te gaan met elke conflictcategorie. Integendeel, het begrip 'gebondenheid' zelf verliest aan duidelijkheid in de loop van Schelling's boek, wordt gebruikt in de zin van 'implicit obligation' als het gaat om Amerika's steun aan Finland of Joego-Slavië in geval van een Russische aanval en blijkt tenslotte zelfs met 'voorspelling' te kunnen worden weergegeven. (p. 52-3) Deze uitholling krijgt een ingrijpende betekenis, wanneer Schelling zich aan een duidelijk prescriptieve uitspraak waagt: 'Gezicht' (face) noemt hij het samenstel van de gebondenheden van een land. Het voorkomen van gezichtsverlies is dan volgens de auteur een van de weinige dingen die waard zijn om ervoor te vechten. (p. 124) Inderdaad, 'a country's reputation for action' is essentieel voor de geloofwaardigheid van de toezeggingen. Een land waarvan de dreigementen nooit geloof vinden, zou altijd geweld moeten gebruiken om zijn doelen te bereiken. Maar of 'gezicht', 'the interdependence of a country's commitments' in het geding is, blijft te allen tijde voor discussie vatbaar, zolang de grondslag van een theorie der internationale politiek ontbreekt. Als Schelling bovendien zonder een theoretische basis en na het begrip 'commitment' te hebben uitgerekend tot waar het niet veel meer dan 'suggestie' betekent, tot een dergelijke uitspraak komt, kan deze passage al te makkelijk gelezen worden als een advies tot een onbuigzaam en gewelddadig beleid.

In *The Nerves of Government*² heeft Karl W. Deutsch een aantal premissen van de nucleaire afschrikkingstheorie blootgelegd en overtuigend bestreden. De auteur schrijft met name aan Schelling zelf de veronderstelling toe van een 'verborgen asymmetrie in het fundamentele moreel' van de tegenstander, die geacht wordt eerder te zullen terug schrikken voor dreigementen dan de Amerikanen. Waar Schelling het risico-element onvernijdelijk acht in het internationale stelsel en opteert voor wapenbeheersing tegenover ontwapening, lijkt deze premisse, hoewel niet expliciet, ook in zijn laatste boek aanwezig.

Het is vooral Schelling's benadering van de problematiek vanuit de perceptie van de situatie door de partijen zelf, zijn gebruik van psychologisch 'rijke' begrippen, scherp in contour tegen de spel-theoretische achtergrond, die leidt tot een veelheid van inzichten en vondsten binnen een flexibel theoretisch kader. Het nieuwe is af van de ideeën uit het eerste boek en de schrijver vervalt ditmaal nogal eens in herhaling, hetgeen de lectuur niet lichter maakt. Het onderwerp dwingt de auteur bovendien tot grote soberheid.

Onder degenen die het 'radicale neen' hebben uitgesproken tegen vervaardiging, bezit en gebruik van atoomwapenen zijn sommigen die deze afwijzing uitbreiden tot het denken erover. Het dunkt mij dat alles voorwerp van wetenschappelijk onderzoek behoort te mogen zijn en dat bovendien, zolang de atoomwapens bestaan, het nuttig kan zijn te weten welke consequenties zij hebben voor de betrekkingen tussen staten en daardoor wellicht ook hoe die consequenties gewijzigd of opgeheven kunnen worden.³ De onvoorstelbare cynismen waartoe dergelijke studies kunnen komen — zoals de vernietiging van hele steden, niet om hun oorlogspotentieel, of tenminste nog uit wraak, maar als signaal voor wat

² Deutsch, Karl W., *The Nerves of Government*. Models of political communication and control. New York etc., 1963.

³ Men zie voor de weerstanden die auteurs over dit onderwerp ondervinden en de onmogelijkheid in de behandeling ervan een 'passende stijl' te vinden: Herman Kahn, *Thinking about the Unthinkable*, speciaal het eerste hoofdstuk 'In defense of thinking' en het Nawoord van de auteur bij de Avon uitgave, waarin ook enkele besprekingen zijn opgenomen (Avon Books, New York, 1962).

nog komen gaat — liggen niet in de auteurs besloten, maar in de werkelijkheid. Het is ook niet billijk van de schrijver te vergen dat hij zijn taalgebruik aanpast bij de gruwelijkheid van het onderwerp, hij zou onleesbaar zijn. Rest een verwijt, dat voor deze bespreker zwaar telt: een auteur als Schelling, die in zijn slot-hoofdstuk zich een scherp inzicht toont in de communicatie-processen tussen twee bewapenende naties, de 'spiegeleffecten' in de wedloop, en het subtiele uitwisselen van standpunten in de strategische literatuur van beide kanten, een dergelijk auteur zou zich moeten realiseren dat hij het zijn collegae van de tegenpartij buitengewoon moeilijk maakt om zijn ideeën over te nemen en ingang te doen vinden: Schelling heeft zich nauw gelieerd met de Westerse militaire instituties. Hoezeer zijn ideeën ook gelding mogen hebben voor alle betrokkenen, uit deze bron zijn ze niet makkelijk te aanvaarden. Er is nu een zekere uitwisseling van ideeën over wapenbeheersing gaande tussen de Sowjet-Unie en de Verenigde Staten, zelfs in direct overleg. Het zou buitengewoon wenselijk zijn als dan ook de militaire onderhandelings-theoretici zich losmaakten van het militaire bestel in eigen land en als onafhankelijken hun meningen lanceerden, of beter nog, als leden van een internationaal instituut, dat aan hun publicaties het partij-stempel zou kunnen ontnemen.

A. de Swaan

KERNWAPENS VOOR ALLE LANDEN? Onder redactie van F. A. M. Alting von Geusau, met medewerking van Leonard Beaton, L. G. M. Jaquet, H. J. Neuman, B. V. A. Röling en M. van der Stoel. Baarn (Het Wereldvenster), 1967. —216 p. f 19,50.

Deze eerste wetenschappelijke publikatie van het John F. Kennedy Instituut — instituut voor de bestudering van Atlantische vraagstukken — wil een zo veelzijdig mogelijke benadering geven van het vraagstuk van de verspreiding van de kernwapens en van het anti-proliferatiestreven. Het boek is geschreven vanuit de visie 'dat non-proliferatie slechts werkelijk mogelijk is, niet als geïsoleerde maatregel ter afsluiting van een "atoomclub", maar als geïntegreerde maatregel van een politiek gericht op ontwapening en vrede,' aldus Alting von Geusau in zijn inleiding. Achtereenvolgens komen aan de orde: Het technisch vermogen van de niet-kernmogendheden (Beaton); De NAVO, West-Europa en het kernwapen (Jaquet); Oost-Europa, de ontwikkelingslanden en het kernwapen (Neuman); Non-proliferatie of nucleaire anarchie: maatregelen om de verspreiding van kernwapens tegen te gaan (Van der Stoel); Handhaving van de vrede en beheersing van de bewapening: de rol van de Verenigde Naties (Alting von Geusau); Niet-verspreiding van kernwapens als onderdeel van een vredespolitiek (Röling). Het boek is niet alleen bedoeld als wetenschappelijk werk, maar ook als een algemeen voorlichtende publikatie voor ontwikkelde lezers, die de publieke opinie moet winnen voor een non-proliferatiebeleid. Het bevat een schat aan gegevens en inzichten, die op een voor de niet-deskundige lezer begrijpelijke wijze worden uiteengezet, met uitzondering wellicht van het erg beknopt geschreven artikel van Alting von Geusau over de rol van de Verenigde Naties.

Deze overwegend gunstige beoordeling neemt echter niet weg dat er reden is tot kritiek. Deze heeft helaas vooral betrekking op de behandeling van de Europese non-proliferatie- en veiligheidsproblematiek. De geestesverwarring en onwetendheid, waaraan de publieke opinie in West-Europa is overgeleverd en die door sommige politici zorgvuldig wordt uitgebuit, wordt eigenlijk niet opgeheven. Wie hebben er voor gevochten, dat het non-proliferatieverdrag de mogelijkheid van een Europese kernmacht laat bestaan? Van der Stoel laat hier machtspolitici